

BIDEZ-EIDE

Etxaide'tar Yon'ek euskerara emana

ASKIZU

Elcano'ren ilburukoari oar'bat

Zumaia'ko kai puntatik begiratuta, itxasegiko bideberri gañean goi-bera ebakitako itxasaitzen gañaldean agertzen zaigularik, Askizu'ko ikuskizunak ba'du begientzat atsegingarri. Askizu'ri begiak lo-tzen zaizkio ugin lertzearen otsa sortzen da amilpe ondoan ikusirik. Ezta Gipuzkoa'n nekazari erririk itxas-egiari ain urbillik. Ortixe, ain zuzen ere, bere zoragarritasuna.

Aspaldi nenbilkin Askizu'rako gogoak. Gaur, bete da nere leia. Udaberriko goizaldega lañoak artu xamarrik egonarren, bero zan. Zarauz'tik mendiz irtenda, Meaga'ko gañaldetik Getari'ra yeixten dan bide zârreraño eldu naiz. Illerri esiak beratxuago urbil-urbillik ikusten dira bi malkorren artean. San Anton'dik milla bateratsu goleta bat zealdoka ari zan aize oialak bilduta.

Bidenagusi zârra alde bateratuz, Getari ta Askizu'ren babesean dagon ibartxoan sartu natzaizu. Bazterr aiek barrenaldeko lurgiroa dariote, baño, ontaz gañera, sulpatoz ezetutako mâstien margo orlegi-urdirindkaz begiak atsegintzen ditu. Kirkirrak berriz, alderdi artaz yabeturik daude ots berdiñetan kantari. Baserri batetik sega zorrozteko malluyokaren otsa zetorren. Ikuskai (1) onek nolabaiteko biotz-barneragarri zerbait ba'du.

Maldaren gañaldean datza Askizu, antziñarr itxurako elizaren

Oarra: BIDEZ-BIDE onen bigarren atalean (aurtengo urteari dagokion lenengo EGAN), 31'gn. orrialdeko azkeneko errenkan asita lerro nâste aunditxo bat sortu ziguten irartzerakoan. Ona emen bere zuzenketa: «Kale aizeak ezkata usai ta ezetasuna dario. Liska, gezal, ke, arrai erre ta ga-

orma goiti ta beltzaranak nausitzen zaizkiolarik, Beraren burugarri kanpairik gabeko bi zulodun kanpatorrea dauka. Tellatu ondoko orma zirritutan ernetzen zaizkion belarr erantsigarriak zàr itxura bi-ziagotzen diote.

Bere inguruan, dozena erditsu bat baño geixeago basetxe biltzen dira aratz aratzik, Yauretxe zàrraren ondoko zelaiguneraño iritxi-rik bakarrik ikusten da itxaso zabal-zabal bere oñetan.

Itxasegiko berexgarri guziak argi-argiro nabari ziran, Deba ta Zumai arteko arlau arbeltsuak nabarmenduz batez ere. Azken uri ontako kaian ontzi bat itxaşgoraren zai zegon barra igaro àl izateko.

Askizu'ko eliza txikia zegon. Age zàrrak gurutzaturiko estalpe atarian mutiko batzuk pelotan ziran ari. Beroiteko batek, màtsarr kerizpetan dagon etxera narama, bertan bizi baita serora. Ate gañean erantsitako txapa batek onela dio: "Teléfono". Onen gañean ezarritako beste zurezko ol batek tabako saltokia aditzera ematen du. Bai erakustoki goitiak, bai lerro-lerro yarritako bonbillak eta baita igurtziaren igurtziz garbitutako mai zuri biak erriko ardanegiaren tan-kerà damaiole iñundik ere.

Serorak, txakolin aboragarri bat atsegiñez ekarri ondoren, ardanegiko etxeoandre ere bera baitegu, eliza erakusteko gertatu zait. Ijito sendi bat baitabil urrean arrapakari. Meza, soilki igandetan izaten omen da, zortziretan, Getari'ko apaiz baten ardurapean, Arratsaldean berriz errosarioa, bera dutelarik esale.

Eliz zàrrak, sitsak erdi yandako korupean ate medarr bat ba'du ta andixek dauka sarrera. Barreneko illunpetan aurrena nabari di-
ran gauzak zarr tankerako bataio arria ta bost eunkitsuko aitortegi oies bat dira. Damuak ekarritako ainbeste pekatarien igurtziaz, diz-diratsu ta leundurik gelditu da antziñarr usaidun aitortegi auxe.

Era berriko ikutu batzuk izan ezik, lenen aldiko usaia dariote eliz ontako gauza guztiak. Argia, gotarr tankera duten leio batetik eta tellatuko leiotil batetik şartzen da. Gotarra da aldare nagusian bere soin-adarr luzeaz elizburu agertzen zaigun Yosu gurutziltzatua ere ta gotarrak dira ere Kisto'ren bi aldetara dauden Yon deunaren eta Andre-Mari'ren nortasun biziko irudiak.

Ama-Birjin onen soñekoaren tolesak asmaturi daude txit. Elizak Martin Deuna'ren izena darama, bera baitzan erdi garaian lurralde

---

tzartuaren usai giroa nàsiki datoz. Sapailloak, legortzeko yazkiz betarik dagerz: urdin margozko marifiel yantzia geientsu».

(1) Aurreneko bi atalak aspalditxotik idatziak nitun eta nere gogara ikutzeko betarik gabe argitara ekarri bear izan. An, besterik ezean «erri-kuşkin» erabili nun «paisaje» adirazteko. Itz onek ordea ez nau ase-ase egiten, egiten, gaizkitxo eratu ote nun ere bildurr bainaiz, eta Euskaltzain-
diak gauza oberik eskuratzen ez digun artean «ikusgai» (materia a con-

auetako donerik errikoiena, Zaidizkako bere irudia eskalearekin bere kapa erdibanatuz aldaregañeko (2) erdiko zuloan dago.

Yauretxeko eliz-yazkiak ikusteko gogoia agertu diot serorari, ain zuzen ere orretxegatik eldu bai-naiz onontzaño. Andreak sakristiratu nau berealaxe. Illuna, ezea ta txikia da berauxe ta bertan kutxa bat dauka arri lodi batzutan oñarturik. Ez da ordea nik nai nunik ageri.

Alabaña, ekiñaren ekiñaz, ba'narama, armario gixa yauretxearen ormak daukan utsune bateraño ta orduntxe agertu ziran nere begien aurrean sakristiko kutxan tokirik etzuten gañerantzeko eliz-yazkiak. Baño, oraingo aldian ere nere azterraldia alperrikakoa izan zan.

Bai baitago Elkano'tar Yon Sebasten'en ilburukoan itzez-itze onelaxe dion esakun bat: "Alaber, uri orren (Getari'n) lege-barrutian dagon Yondone Martin'en elizari amabi dukat urretan uzten dizkiot. kasulla bat, diakono, sodiakono ta bara bakoitzeko dukat baten balioa duen oial gorritzko kapa on-on bat erosteko. Amabi dukat auek iritxiko ezpa'lira aipatutakoak ordaintzeko bearr besteko osagarria yarri bizaio."

Ontarakoxe etorri nintzaizun Askizu'ra udaberriko goiz ontaz. Elkaño'k bere ilburukoan aitatzen dun Martin Deuna'ren eliza Askizu'koa baita. Bestalde, Getari'ko seme zaigun Berroeta-Aldamarr giputz leñargiak Soraluze'ri zuzendu zizkion oarr batzuk, au, Elkano'ri buruz egiten ari zan idazlan batentzat. Oarr auetan, Askizu'ko elizan dagon irukoi (3) batez mintzatzen zaigu ta Elkano'k egin emaitzaren oroiz egiña ote dan dio berariz. Soraluze'k idatziriko Elkano'ren edestia 1872'gn. urtekoa da. Berroeta-Aldamarr'ek aipatzen ditun eliz-yazkiak oraindik iraungo ote zuten irudi zitzaidan.

Berriro ere ekin diot serora on-onari, iñundik ere, erriko zarrai entzunik, Askizu'ko elizak noizpait izandako gorri margozko eliz-yazki zâr batzun berri ez ote dun.

Nere itzaren ziurtasun eta siniskortasunak emakumea oldozkor yarri dute. Azkenik, bere oroimen zârarak urratuz, urteak dirala lizunak eta sitsak erdi yandako eliz-yazki zâr-zâr batzuk baratzan berak erre zitula apaizaren aginduz, esan zidan...

---

templar) erabilliko dut «paisaje» adirazteko ta «ikuskizun» (acto de ver) «vista» esateko.

(2) «Retablo» esan nai dut. Lengoan «maigibel» eratu nun baño baztergarri deritzat. Besterik ezean «aldaregain» darabilket orok ulerr dezaten.

(3) Terno. Iru apaizentzako yazkia.

BERTSOLARIA

Eragingarriari erraz igarri leioke. Erriburuan euren egin-bearrak bete ondoren etxeruntz dioazelarik, "Costa"koa deritzaion burnibideko bidaztiak askoz ere iztunagoak izan oi dira yoan aldian baño.

Arrats ontaz, Amara'n nerearen aurreko exerlekuan bi baserritarr exeri zaizkit berrogeitamarr irurogeitsu urtekoak. Bakoitzak soka bana daramate bildurik. Gizon auek, beren txekorrak Donosti'ko ildegira eramattetik zetozen noski. Baikorr eta esale zeuden txit. Trena ertetzearekin ekin diote kantatzeari alkarr artuta. Euren pozaldia bagoi guzikoai erantsi zioten laister.

Sailka abestea Euskalerrri'ko oitura zindo ta kistar usaidunekoak da.

Gure itxasegiko arrantzaleak uste ezik sagardotegitan bildurik sortu oi dira kantari taldeak. Taldeok abestiai erasten dioten abesgiro ta guritasunak, gure Erriak musika gaietan duen goi-mailla aditzera ematen du.

Gure errialdeko ikuskai lanbrotsuari ain egoki atxitzen zaizkion abestiak pizten dituzte giza-gogoak. Euskaldunak, sabela aserik badute nai ta nai ez kantatzeari ekin bearr. Eztakit zein neurritaraño zaien ongarri, baño euskaldunak beren buruak ertilari derizkiote sabel esteak beterik nabaitzean.

Euskalerrria eresizale da izatez eta bere abestiak konta eziñekoak dira. Euskal-abestien bilkude oso bat egingo ba'litz zurturik gedituko giñake. Danetatik ba'dago: erlijio gaietatik asita irri bertsotaraño nai besteko aukera; erromantiko ta oroimiñezko bertsoatik maitasuna darioten bertsotaraño; ardo-zalien bertsoak eta yanari lagungarriak. "Boga-Boga" abesti errikoia adibidez, tripazaien yanari lagungarri izan oi da. "Boga-Boga" bezelako bikarbonatorik ez omen.

Ekin dezaiogun gureari. Trenak Lasarte'ko geltokira irixtea egin du. Balazten irrintzi otsa ixiltzean, bitako baserritarr batek, bertsolari iaio izaki nunbait, ekin dio bertso lanari. Inguruko yendeari uste ezeko pozaldi sortu zaio. Azkeneko âpaldiaren doñua belarriak ya-oberri zutelarik, bere lagunak, urdurixamaturik eta eztarriaren latza legunduz, eraso dio erantzun ezfenkorr batez. Biotzen betegarritzko

oiu bat sortu zan orduantxe bagoian. Bi bertsolariari inguratu zaie berealakoan exerleku gañetatik eta igarobidearen luzeran entzule sail aundi bat.

Bertsolariak, aditzen emateko âlmen arrigarria ba'dute. Sekula ez dute bakarrik kantatzen, yendea bearr beti baranoan. Abesten entzutea bezin ikuskarri, gogo-gogoz entzuten ari diranai oartzea izan oi da.

Nik, Zarautz'en utzi ditut nere bidelagun biak. Berak, aurrerago yo zuten. Ordun arte ekin zioten eta ba'liteke orain-oraindik ere bertso lanean aritzea. Alkarri zirika ekin diote euren basetxe, emazte, seme, alaba, lanerako gogoâ, asmoak, zaletasun, zalekeriak eta beren ukullutako abereak berak oñarriztat arturik... Guztiauek kantari.

Bertsolariari ulertu âl izateko, bearrezko zaigu nolabait ere aurr gogoaz yabetzea. Liburuak yakintzaren yabe egin dizaigukete, baño, ez digute erakutsiko parrerik egiten eta aurrak izaten. Erriaren olerkari abei ongi igarri âl izateko, antziñako izate gogoaz bearr degu yabetu apurtxo bat. Au ezta lenen garaiaren makurgarri, guztiz bestera baizik. Antziñarrak zailtasuna billatzen zuten eta berari buru ematen atsegiñez betetzen ziran.

Gu, elertigiro biziegian ezi gaitute. Ezin zuzenetsi ditzakegu, beste izate bat bizi baita guban. Antziñarrak, itz soillezkoa neurriratzeko (bertsoan yartzeko, alegia) gai dira, naiz ta erretorikako ikaskizun baten axolarik ez izan. Gogo xaloak zuzenetsiko ba'ditugu, nolabait ere xalotasun ortaz bearr dugu yabetu. Abesti baten on-gaia ezpaita metro batekin neurtzekoa.

Gure erriaideko idazle bik,—Lhanda'tar Kepa'k ta Lekuona'tar Imanol'ek,—goretsi dituzte txeraz eusko-mendietako bertsolari apalak. Lenengoak, bere "Le Pays Basque à vol d'oiseau"n onela dio: "Euskal-erria elerti gabeko erritzañ yoa dalarik, bertsolariarik geienak berak ditu. Erririk elertizalienak, gutxi edo exertxore idazten ez dutenak d'fra. Ez gaitu arritu bearrik. Bai baitira ludian erruzka gai idazkizunarekiko alkargorik gabe. Irarkizunak oroimena nagitu egin du. Antziñarrak oroitzari eutsi bearr zioten. Gaurko gizonok elburu gabetzat baztertzen ari gera ariketa nagusi auxe. Aiek, guk baño askoz lenago igarri zioten neurri ta oskidetasunaren indarrari oroimenaren gorde erazteko.

Euskaldun bertsolariaren gaitasunik arrigarrienetakoa bere oroimenaren sakontasuna da. Lekuona'k, "La poesía popular vasca" deritzaion bere liburuan, Oartzun'go bertsolari batek Santa Genoveva'ren bizitzari milla ta irureun bertsoko poema bat jarri ziola esaten digu. Iñoiz etzion buruak eman bertsolari arri bere poema idaztea. Bearrik ere ez. Oso-osorik gogoratzen zitzaion lenengo âpalditik azkeneraño arrigarritzko zeaztasunez.

Bertsolariari abestia erne egiten zaio. Legetzat yo dezakegu bertso-
lariagan kanta erne bearr auxe. Onekin, bere edertiari buruzkoak
esan ditugu.

Bertsolariak zintasan eta xalotasunez beterik ekiten dio abesteari
ta sarritan, uste ezik, bere aunditasunari dagokion neurrira irixten
dan tartekak izaten ditu.

Udarregi, Usurbil'go bertsolari zârra iltzearr zegon bere basetxean,
Erribidean gora don Mateo zeritzaion apaiza zetorren soiñerdiko kapa
yantzita Yauna erakarki. Eliz-zaia, Olio-Donearen boltsa bularr zearka
zularik, aurretik zetorkion txintxarria astinduz. Yaunak, Udarregi'nera
yoaki igaro bearr zun baserri ataritan, gizezkoak, oitura danez,
ezko lodiak eskutan zai zegozkion; emakumeak berriz, beren buru
zapi beltzak yarrita, Gizonak, baserritik baserrira txandaka lagun-
tzen diote. Azkeneko txandakoak eldu ziran Yauna'rekin bertsolaria-
ren etxera. Apaizak iragan zun sukalde zabal eta ukullu arteko iga-
robidea ta geldiro-geldiro zurubi illunean barrena igotzen asi zan.
Mandioari aurrez-aurre zeuden getetan ate bat zan zabalduxe, iltzerr
zetzan bertsolari zârrenen egoitza txukunean sartzeko. Barruan, zamau
zuri batez estalitako mai baten gañean Yosu gurutziltzatu bat bi
kandel izekiren artean. Alboan, maindire zuri'tartean oeratuta, ber-
tsolariak, lei sutsuz, lurbira ontatik yoanaldia egiteko indarra
itxaro zun.

Oraintxen etorri-zetorren. Urrats ota, etxeko ixiltasan ikaraga-
rrian dunbots egiñaz, gero ta urrerago nabaitzen zun. Yauna bere
gelan sartu zan unean, agurea, ezinbesteko ekiñaldi batez zutitu zan
neka-neka. Bere begietan biozkada sakon bat nabari zan; ba'zirudin
zerbaiten ikuskizun izan zula... Yaunen Yauna bere gelaraturik zan.
Ilzorian zetzan bertsolariak, eskerr paregabe ontaz astoraturik... kan-
tari agurtu zun bere Yauna.

Beste batez, Pedro Mari Otaño'k zun aldi,—euskaldunetan lirikorik
iaioenetakoa berauxe izan dugu,—Argentina'ko lurraldetan denbora
luzea egin ondoren bere yaiotetxera eldurik, Pedro Mari bere errira
eldu zanean gau illundu zun. Bere nortasuna iñori agertu gabe, oler-
kariak ekin zion bereala bere baserriko bideari. Urduri zan bere
etxeko atariari kerizpe ematen zion intxaurrondora eldu bitartean.
(Auxe zan, biotz ukigarritzko bertsoan Pampa'tik aipatzen zun in-
txaurrondo kerizpetsua). Pedro Mari, pozikarak biotza estututa aurre-
ratu zan geldiro-geldiro. Etxebarneko abotsak berexten zitun arrez-
kero. Une artan aparitan asten ziran nunbait, urrutiko lurretatik
etorririk albo-alboan etxekorik lezaketenik iñundik igartzeke. Larri-
kara bizi bat nausitu zitzaion Pedro-Mari'ri yanari kutsugarria abo-
ratzeko mai artara bertara biltzen zan garaia gogoratu. Atea itxirik

zegon. Bearrezko zitzaien beraz, deitzea. Pedro-Mari'k estalpe eskatu zun... kantari.

“Joxe Bernardo nere osaba
saludatzen det aurrena,
orretarako eskatzen diot
nagusiari baimena.

Ikusten naute ate ondoan
orla gaizki nagoena,
ate oiek zabal bitzate
sartu nadien barrena.”

Pedro-Mari'ren agurran aixa nabaitzen da xoxik gabe etxeratu dala Ameriketatik; yoañ bezelaxe, gañean zeramanarekin soilki bertsolariaren izateari dagokionez. Joxe Bernardo bere osabak eta bertso-tako lagunak berealaxe igarri zion illobak zionari. Bere erantzunak egoki emanda, ba'du sentigarri xamur bat bukaeran.

“Kantu lanean ezagutzen det,
nere illoba zerade;
urte batzuek joanagatik
gu ere lenak gerade.
Atea ideki bakarrikan ez,
ïgo zaitea gora're,
berealaxe jantziko degu
zu jaio ziñan oia're.”

Idazkeraren kezketan dabilzanak, esaldia nola landuko ari diranak, ezin igarri dizaioke bertsolariaren irudimen trebe ta biurriari. Aiek, irakurlearen adi-yabetasuna nai dute oso-osoro; auek liburu zabalik urrutietara begira gelditu ditezela dute yomugatzat.

Bertsolariak, alditxo batean bakarrik entzun dezaioGUN nai du. Gerokoaren axolik ez. Asketsi, ondorengo aldetasun onek lotsarik zorr ba'du, baño, diotenez, Homero era ontakoa omen zan: errizerriko kantari arlotea, letraren ezautasunik gabea bearbada, bere kantagaia erri berberaren gunatik zetorkiona. Homero'k edesten dizkigun gauzak erri koxkorretan gertatzen ziran geienbat. Euskalerri'ko bertsolarien gixa, ardandegitan, plazetan, azoketan eta erri festetan abesten zun. Gero, bere bideari ekiten zion esandakoari garrantzirik emateke.